

મોક્ષ-પ્રાપ્તિનો પ્રત્યક્ષ ન થયો, તો મનુષ્ય-જન્મ નિષ્ફળ થયો !

□ યોગબિંદુ

વાહ ! રૂડું મહાપર્વ પર્ચુષણ ! જીવને ચેતાવનારું અને મોક્ષને દેનારું.

પર્ચુષણ પર્વ દર વર્ષે આવે છે. અને જેમને ચેતાવું હોય તેમને ચેતાવે છે કે “હો મનુષ્યો ! ચેતો...ચેતો ! ! ખૂબ ખાઈ-પીને પેટ ઉપર અત્યાચારૂપી પાપ તો ખૂબ કર્યાં, હવે અક્રમ અને અક્રાઈષ્ટી તપ કરીને સમ-તોલ થવારૂપી પુણ્ય કમાવ; અન્યો ઉપર આ-ક્રમણ તો ખૂબ કર્યાં હવે થોડા દિવસ (૨૯)-પ્રતિ-ક્રમણ પણ કરો; સ્થૂળતામાં તો ખૂબ મહાદયા, હવે કાંઈક સૂક્ષ્મપણું પણ કેળવો; કર્મોનાં પોટલાં તો ખૂબ બાંધ્યાં, હવે થોડા દિવસ કર્મક્ષય પણ કરો; દુઃખની પ્રતિક્રિયાવાળાં ક્ષણિક સુખો તો ખૂબ લોગવ્યાં, હવે મોક્ષ નામના કાયમી સુખને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન પણ કરો.” અસ્તુ.

જે આવા પવિત્ર પર્વમાં પણ મોક્ષનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરવાનું ચૂકી ગયા તો મનુષ્યજન્મ એવો ગયો. જે કરવો હોય તો મનુષ્યજન્મમાં જ મોક્ષનો પ્રયત્ન થઈ શકે છે. મનુષ્ય, પશુ અને પક્ષી આ ત્રણ યોગિ સુખ્ય ગણાય છે. પરંતુ આ ત્રણેમાં મનુષ્યને શ્રેષ્ઠ એટલા માટે કહ્યો કે મનુષ્ય જ દુઃખની પ્રતિક્રિયા વિનાના સુખરૂપી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરી શકે છે. જે મનુષ્યજન્મમાં મોક્ષપ્રાપ્તિનો પ્રયત્ન ન કરી શકાયો તો મનુષ્ય શિંગડાં-પૂંછડા વિનાનો પશુ જ કહેવાય. પશુપક્ષીઓ જીવતાં હોય ત્યારે અને મરી

ગયા પછી પણ તેનાં રૂઘ, છાણ, મૂત્ર, નખ, હાડકાં, શિંગડાં, પીંછાં વગેરે ઘણું બધું કામમાં આવે છે. અને મનુષ્યનું કાંઈ જ કામમાં તથી આવતું, છતાંય પશુપક્ષી કરતાં મનુષ્યને શ્રેષ્ઠ એટલા માટે ગણ્યો કે મનુષ્ય જ દુઃખમાંથી કાયમી છૂટી શકે અથવા કાયમી દુઃખસુક્તિના પ્રયત્નો કરી શકે તેવી બુદ્ધિ જો કોઈનામાં હોઈ શકે છે તો તે કેવળ મનુષ્યમાં જ હોઈ શકે છે, પશુપક્ષીમાં એવી બુદ્ધિ નથી હોતી. પર્ચુષણ અને વીળાં પવિત્ર પર્વો મનુષ્યને આવે છે, પશુપક્ષીને નહીં. તે તો લોગયોગિ છે. આવી સાચી સમજણથી પર્ચુષણ પર્વ ઉજવીએ; નહીં કે “પીછેસે ચલી આતી હે”ની રીતે.

પશુ-પક્ષીઓની આજીવિકાની પ્રાપ્તિ ખૂબ સરળ થઈ, પણ તેને મોક્ષપ્રાપ્તિની બુદ્ધિ ન મળી, અને મનુષ્યને બુદ્ધિ મળી તો તેની આજીવિકા એવી કઠિન બની કે તેણે પોતાના જીવનનો મોટા ભાગનો સમય તેમાં જ ખર્ચવો પડે ! પણ તો ય મોક્ષનો પ્રયત્ન મનુષ્યયોગિમાં જ સંભવ છે.

મનુષ્ય કાયમી સુખ માટે વિશ્વનો ખૂણે ખૂણે ખૂંદી રહ્યો છે, પણ તેના હાથમાં દુઃખ અથવા ક્ષણિક સુખ સિવાય બીજું કાંઈ આવતું નથી. જગતવ્યવહારનાં ભૌતિક સુખો વિવેકરીલ મનુષ્યને કેવાં લાગે છે, તે માટે પતંજલિ મુનિ કહે છે કે :

“પરિણામતાપ સંસ્કાર દુર્બૈરુણવૃત્તિ વિરોધાચ્ચ દુષ્પમેવ સર્વમ્ વિવેકિન :”

ભાવાર્થ : વિવેકી મનુષ્યને તો બધાં જ સુખો પરિણામ, તાપ, સંસ્કાર અને ત્રિશુભની દૃષ્ટિએ મૂલવતાં દુઃખો જ લાગે છે. આ વાતને સરળતાથી સમજવા માટે દર્શાંતથી સમજાવ્યો.

સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરીએ છીએ ત્યારે એક પ્રકારનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ એ સ્વચ્છ વસ્ત્ર હર ક્ષણે ગંદું થઈ રહ્યું છે, થોડા સમય પછી તેને ધોવાનું દુઃખ આવી પડવાનું છે. કદાચ આપણે એવો કુતર્ક કરીએ કે એ વસ્ત્ર મારે ક્યાં ધોવાનું છે? એ તો મારી પત્ની અથવા ધોળીને ધોવાનું છે. તો જવાબમાં જણાવવાનું કે તમારા પત્નીને વસ્ત્ર ધોવાનું દુઃખ પડ્યું તે દુઃખ તમારું જ ગણાય ને? અને ધોળીને પણ ધોવા બદલ પૈસા આપવા જ પડે છે ને? પૈસા વગર ક્યો થોડા મળે છે? આમ આ સમજ્યા ‘પરિણામ દુઃખ’નો પ્રકાર. બીજો પ્રકાર ‘તાપ દુઃખ’ સમજાવ્યો.

એક સરસ મજાની મારુતિ ગાડી ખરીદીએ, તેના દ્વારા ધૂમ સુખસગવડ મેળવતા હોઈએ. ત્યારે સાથે સાથે આવા વિચારો પણ આવતા હોય છે કે મારી નવી ગાડી ચોરાઈ તો નહીં બચ ને? કોઈ મિત્ર થોડા દિવસ વાપરવા લઈ જશે તો બગાડી નાખશે; માટે જે મિત્ર માગે તો કેવો ઉત્તર આપીને પોતાનો બચાવ કરી લેવો તેનો પણ વિચાર કરી રાખીએ છીએ. આમ પ્રાપ્ત સુખને લોગવવા માટે જે દોડાદોડી અને ભાગભાગી કરવી પડે તેનું દુઃખ અને જે સુખ આપણી પાસે છે તે સતત આપણી પાસે જ રહે, આલ્હુ ન બચ તે માટે સારાસારનો વિવેક

ચૂકીને વિચારોની જે ખીચડી મગજમાં બદબદતી રહે અને મગજને તપાચ્ચા કરે તે ‘તાપ દુઃખ’ કહેવાય. અંતે ત્રીજું ‘સંસ્કાર દુઃખ’ સમજાવ્યો. સરળતાથી સમજવા માટે ગોટાનું દર્શાંત આપીએ.

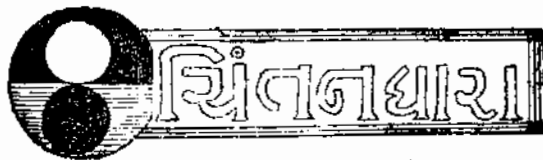
એક વખત હોટલમાં ગોટા ખાવાનું સુખ પ્રાપ્ત કર્યું. પછી એ સુખના સંસ્કાર બંધાય, સંસ્કારથી વાસના દબ થાય અને એ વાસના પુનઃ ગોટા ખાવા માટે મજબૂર કરે. નિરાંતે શાંતિથી ઘરે બેઠા હોઈએ અને એ ગોટા ખાવાના સુખના સંસ્કાર જાગે એટલે ગોટા ખાવા માટે તલપાપડ થઈએ અને સમય-કસમયનો વિચાર વિસરીને સ્કૂટર લઈને દોટ મૂકીએ અને ગોટા ખાઈને જ રહીએ. આમ ગોટા ખાવાનું સુખ અને તેનાથી પડતા સંસ્કાર અને સંસ્કારથી ગંઠાતી વાસના આપણી શાંતિને છીનવી લે તે કહેવાય ‘સંસ્કાર દુઃખ.’ ગોટાનું તો અહીં એક દર્શાંત આપ્યું, બીજાં તમામ ભૌતિક સુખોને આ જ રીતે સમજાવવા લઈએ. હવે ત્રિશુભના દુઃખને સમજાવ્યો.

સત્વ, રજ અને તમ આ ત્રણને શુભ કહ્યા છે. સાચાં સુખશાંતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે ત્રિશુભથી પર થઈ જવાનું કહ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણે પણ ગીતામાં કહ્યું કે હે અર્જુન, ત્રિશુભ રહિત થા. મનુષ્ય ત્રિશુભથી બનેલું પૂતળું મનાય છે. વૃત્તિઓ ક્યારેક સત્વશુભી, તો ક્યારેક રજશુભી, તો ક્યારેક તમોશુભી હોય છે. એક શુભ પ્રધાનપણે વર્તતા હોય છે અને બે શુભો ગૌણપણે વર્તતા હોય છે. બ્યારે જે શુભ પ્રધાનપણે વર્તતા હોય ત્યારે ગૌણપણે વર્તનારા બીજા બે શુભ તેને પછાડીને પોતે પ્રધાનપણે વર્તવા માટે ધમપછાડા કરતા હોય છે. બે પહેલવાનો કુસ્તી કરતા હોય

ત્યારે તેમના પગ તળેની જમીનની કેવી હાલત થાય ? આમ ત્રિગુણની કુસ્તી વખતે મનુષ્યનું મન ચૂંથાતું ખુંદાતું-રીખાતું હોય છે. આ કહેવાય 'ત્રિગુણનું' દુઃખ.'

આમ દુઃખ દુઃખ અને દુઃખ. દુઃખના રહેંટ-ચક્કરમાંથી બહાર કેવી રીતે નીકળવું ? કાયમી દુઃખમુક્તિનો કોઈ ઉપાય હશે કે નહીં ? જરૂર છે. ઋષિ-મહર્ષિઓએ, મુનિ-ભગવંતોએ તેનો ઉપાય પણ જરૂર બતાવ્યો છે. તે વાત કરતાં પહેલાં અતિ ઉપયોગી એવી કર્મના સિદ્ધાંતની સૂક્ષ્મ વાત સમજાવ્યે.

પાપનું ક્ષણ દુઃખ છે અને પુણ્યનું ક્ષણ સુખ છે. મનુષ્ય પાપ ન કરવાનો પ્રયત્ન

ભલે ગમે તેટલો કરે, પરંતુ જીવનું છે તો જીવવા માટે અનિવાર્ય એટલાં પાપ તો તેના હાથે થઈ જ જવાનાં. અને જો પાપ અનિવાર્ય પછે થઈ જ જવાનાં તો તેના ક્ષણરૂપે દુઃખો પણ અનિવાર્ય પછે આવવાનાં જ. સંપૂર્ણ દુઃખમુક્તિ તો ફક્ત મોક્ષમાં જ કહેવાયેલી છે. કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરીને જન્મ જ ધારણ કરવો ન પડે એવું સ્થાન-એવી સ્થિતિ-એવી સમજ પ્રાપ્તિ કરી લઈએ તો દુઃખમાંથી કાયમ છૂટીએ. શરીર છે ત્યાં સુધી તો સુખ-દુઃખ લાગેલાં જ છે, પણ જેઓ પાપ ન કરવામાં ખૂબ સાવધાન છે તેમને દુઃખ ઓછાં અને સુખ વધુ અને જેઓ અસાવધાન છે તેમને દુઃખ વધુ અને સુખ ઓછાં મળે છે.

આ રીતે જોતાં સુખ અને દુઃખ મનુષ્યના જીવનમાં અનિવાર્ય પછે આવવાનાં જ. પરંતુ જેને કર્મના સૂક્ષ્મ સિદ્ધાંતની ખબર પડી છે તે દુઃખ સમયે અકળાઈ નથી જતો; તે, દુઃખનો સમય ધર્મપૂર્વક પસાર કરી

નાખે છે. તે સમજતો હોય છે કે 'જેમ સુખનો સમય પૂરો થતાં સુખ ચાલ્યું ગયું તેમ દુઃખનો સમય પૂરો થતાં દુઃખ પણ ચાલ્યું જશે. દુઃખનો સમય પૂરો થતાં તેને મારે રોકવું હશે તો પણ તે એક ક્ષણ પણ વધુ નહીં રોકાય.' અને આથી વિપરીત, કર્મના સૂક્ષ્મ નિયમની જાણકારી નથી તે, દુઃખ સમયે અકળાઈને દુઃખમાંથી શીઘ્ર મુક્ત થવા અશાસ્ત્રીય ઉપાયો અને અસત્ આચરણો અજમાવે છે. અને પરિણામ સ્વરૂપ દુઃખને અનંતગણું વધારી મૂકે

છે. તે વાત સરળ દૃષ્ટાંતથી સમજાવ્યે. જે મિત્રોએ ચોરી-રૂપી પાપ કર્યું તેથી

તેમને એક વરસની દુઃખરૂપી જેલ થઈ. જે મિત્ર કર્મનો સૂક્ષ્મ સિદ્ધાંત જાણતો હતો તેણે જેલનું દુઃખ ધૈર્યપૂર્વક ભોગવી લીધું અને પછી મુક્ત થઈ ગયો. પણ જે મિત્ર સૂક્ષ્મ નિયમ જાણતો ન હતો તે જેલમાં ખૂબ અકળાયો. તેથી તે જેલ તોડીને ભાગ્યો. સરકારના હાથ લાંબા. તે પકડાઈ ગયો અને જનમટીપની સજા થઈ. જે એક વર્ષ પણ જેલનું દુઃખ ભોગવી ન શક્યો તે જન્મભર જેલમાં રહેવાની ધીરજ ક્યાંથી લાવે ! જેલરનું ખૂન કરીને ભાગ્યો; પાછો પકડાયો અને ફાંસીના માંચડે લટક્યો.

આમ સૂક્ષ્મ કર્મનિયમ જાણનાર ઓછાં દુઃખ ભોગવે છે અને ન જાણનાર અકળાઈને-ગભરાઈને-અધીરો થઈને-ખોટા ઉપાયોને અજમાવીને ફાંસીના માંચડે લટકે છે.

જિજ્ઞાસુને એ પ્રશ્ન થાય તે સ્વભાવિક છે કે જો ખૂબ સાવધાન રહેવા છતાંય દુઃખ ભોગવવાં પડે તો દુઃખ ન પડે તે માટે શું

કરવું ? તેના માટે પણ અનુભવીઓએ ઉપાય આપ્યા છે. અને તે છે કર્મનો પૂર્ણ ક્ષય કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લેવો. અર્થાત્ પાપ અને પુણ્ય બંનેથી પર થઈ જવું, જેથી સુખ કે દુઃખ બેમાંથી એકેય લોગવવા માટે શરીર જ ધારણ કરવું ન પડે. આવી સ્થિતિને જુદા જુદા આચાર્યોએ અને સંપ્રદાયોએ જુદા જુદા દેશકાળમાં ભિન્ન ભિન્ન નામથી વર્ણવી છે. જેમકે—મોક્ષ, મુક્તિ, કેવલ્ય, સિદ્ધશિલા, સાતમું આસમાન, કેલાસ, અક્ષરધામ, વૈકુંઠ, સાકેત વગેરે વગેરે. આમ નામ ભલે જુદાં જુદાં છે, પણ આ રીતે સૌએ કાયમી સુખપ્રાપ્તિને અર્થાત્ કાયમી દુઃખમુક્તિને સ્વીકારી છે— ઇચ્છી છે— માન્ય રાખી છે.

આવી બધી વાતોથી આપણને એમ જરૂર થાય કે જો શરીર જ ન હોય તો મજા ક્યાં રહી ? અને જો શરીર જ ન હોય તો સુખ-દુઃખથી પર થઈ જવાનો આનંદ કોણ અનુભવે ? આવા પ્રશ્નો થવા સ્વભાવિક છે કારણ કે આપણને શરીરનો અધ્યાસ-વ્યસન થઈ ગયું છે તેથી ઈન્દ્રિયોની મર્યાદામાં આવતા અનુભવોને જ આપણે સ્વીકારી શકીએ છીએ, ઈન્દ્રિયાતીત અનુભવોની કદપના આવવી આપણા માટે દોહાલી થઈ ગઈ છે. વળી અનંત જન્મોના શરીરાધ્યાસને કારણે શરીરમાં મોહ થઈ ગયો છે. જેમ વર્ષોથી જે મકાનમાં રહેતા હોઈએ તે જર્જરિત અને ભાડાનું હોવા છતાંય અને આપણું નવું મકાન તૈયાર થઈ ગયેલું હોવા છતાંય જૂના મકાનને છોડવું આપણને શરૂમાં તો ગમતું નથી. કારણ કે જૂના મકાનમાં અને જૂના સ્થાનમાં વર્ષોથી રહેવાના કારણે તેમાં મોહ થઈ ગયો હોય છે. તેવું જ શરીરાધ્યાસનું છે.

શરીર ન હોવા છતાંય સુખ-દુઃખનો-આનંદનો અનુભવ આપણે રોજ લઈએ છીએ પણ એટલા બેલાન અને બેધ્યાન છીએ કે તેનાથી સાવ અભણ છીએ. તે વાત એક દૃષ્ટાંતથી સમજાવે.

એક લિખારી એક ટેકરા ઉપર બેસીને જીવનભર પાંચિયા-દસિયાની લીખ માંગતો જ રહ્યો. અને લિખારી-હાલતમાં જ મૃત્યુ પામ્યો. તેના મૃત્યુ પછી તે ટેકરા કોઈએ ખરીદી લીધા અને ત્યાં મકાન બનાવવા માટે ખોદાણ કર્યું. તો ત્યાંથી પુષ્કળ ધનભંડાર નીકળ્યો, તે માલામાલ થઈ ગયો. આપણી સ્થિતિ લિખારી જેવી છે. થોડા અંતર્ગત થઈને, કે થોડું ચિંતન-મનન-નિદિધ્યાસન કરીને, આપણા જીવનમાંથી જ ગણું બધું પ્રાપ્ત કરીને, માલામાલ થઈ શકીએ તેમ છીએ તોય થતા નથી અને બહાર બાથોડિયાં નાખી નાખીને અને ધુમાડાને બાથકાં ભરી-ભરીને લિખારી-અવસ્થામાં જ મરી-ઠરી જઈએ છીએ. અસ્તુ.

શરીર અને ઈન્દ્રિયોની સહાય વિના પણ આપણે અનંત અનુભવો સ્વપ્ન દ્વારા ઠરેઠા કરીએ છીએ. સ્વપ્નમાં કેટલાક અનુભવો તો એવા હોય છે કે શરીર આદિની સહાયથી કહી કરી ન શકીએ. જેમકે સ્વપ્નમાં જીડીએ છીએ વગેરે. શરીરની ચાર અવસ્થા ગણી છે : જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્ત અને તુરિયા. જો સ્વપ્ન જેવી સ્થળ અવસ્થામાં પણ શરીરની સહાયતા વિના જ અનેક અલૌકિક અનુભવો લઈ શકાય છે તો તુર્યાવસ્થામાં કેટલો આનંદ અનુભવી શકતો હશે ? અને જિંવામાં જિંબી મોક્ષાવસ્થામાં તો સુખ-દુઃખથી પર એવા નિરવધિ આનંદની પ્રાપ્તિનું પૂણ્ય જ શું ?

મોક્ષ નામની નિરવધિ આનંદની એક અવસ્થાસ્થિતિ-અનુભૂતિ (તેનું નામ જે આપીએ તે) ચોક્કસ છે અને તેને યોગ્ય પ્રયત્ન દ્વારા વહેલા કે મોડા મનુષ્ય જરૂર પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ક્ષણિક અસ્થાયી આનંદ પ્રાપ્ત કરવા પણ મનુષ્ય કેટલો બધો પ્રયત્ન કરવા તૈયાર થઈ જાય છે ! તો કાયમી આનંદ પ્રાપ્ત કરવા પ્રચંડ પુરુષાર્થ કેમ ન કરીએ ? જરૂર કરીએ.

સાચા સુમુક્ષુને તો બારે માસ પર્યુષણ પર્વ જ હોય છે. તેનું આયુષ્ય જીવન જ, તેની પૂરી દિનચર્યા જ સાધનામય ગોઠવાયેલી હોય છે. જેથી અનાયાસે જ મોક્ષપ્રાપ્તિને અનુરૂપ-અનુકૂળ હોય તેવા પ્રયત્નો થયે જતા હોય છે. જે તપ અને સદાચરણ દિનચર્યામાં અને જીવનચર્યામાં ગોઠવાઈ જાય છે, તેનો ભાર નથી લાગતો અને તેથી તેનાથી કંટાળી નથી જવાતું. સદાચરણરૂપી સાધના અને તપ જ્યારે સ્વભાવ બની જાય છે ત્યારે તેનાથી તપોભંગ લરાવા લાગે છે. અને જેમ જેમ તપોભંગ લર્યોપૂર્યો થતો જાય છે તેમ તેમ વાતાવરણ ખૂબ અનુકૂળ થતું જાય છે. મોક્ષ માટે જેવી પરિસ્થિતિની આવશ્યકતા હોય તેવી આપોઆપ સર્જાતી જાય છે. સાધનાને સ્વભાવ બનાવી જાણનાર સાધકનું જીવન ધન્ય છે.

વ્યવહાર અને પ્રપંચરૂપી મૃગજળ પાછળ આંધળી ઢોટ મૂકનારને ધાર્મિક પર્વો “રૂક જાવ”ની બ્રેક મારે છે. જેમ અસ્થિર પાણીમાં પ્રતિબિંબ નથી લગાતું તેમ ઢોડતાને-અસ્થિરને-રઘવાયાને મોક્ષરૂપી અખંડ આનંદ પ્રાપ્ત કરવાનો વિચાર-અમકારો નથી લગાતો. તેથી પવિત્ર ધાર્મિક પર્વો રૂક જાવની બ્રેક મારીને થોડા સ્થિર

કરે છે. મરજીવા આ સ્થિરતાનો પૂરો લાભ ઊઠાવી લે છે, વીજળીના ઝબકારે મોતી પરોવી લે છે અને મોક્ષના પંથે આગે કદમ માંડે છે. અને મારા જેવો ઠાબારો પર્વ પત્યા પછી પાછો હતો ત્યાંનો ત્યાં જ ! પાછો એ જ પ્રપંચ, એ જ તારું-મારુંની માયાજાળ અને એ જ વેરઝેરના ક્રીચડકાઢવમાં ગળાબૂડ !

મોક્ષ વિષે જે મત છે. એક મતનું કહેવાતું છે કે મોક્ષમાં પહોંચવાનો પછી કદી જન્મ નથી થતો. જે મોક્ષ પછી પણ જન્મ થતો હોય તો તેના માટે પ્રચંડ પુરુષાર્થ કરવાનો અર્થ શો ? મોક્ષ તો કાયમી છે અને તેથી તેના માટે પ્રચંડ પુરુષાર્થ કરવો લેખે છે. અને બીજા મતનું કહેવું છે કે મહાકલ્પ સુધી સુખ લોગવીને જીવ પાછો જન્મ ધારણ કરે છે. જે મોક્ષમાં ગયેલો પછી કદી પાછો આવતો જ ન હોય તો એક દિવસ એવો જરૂર આવે કે સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વ જ ન રહે. કારણકે મોક્ષે ગયેલો પાછો જ ન આવે તો એક સમય એવો જરૂર આવે કે પૃથ્વી ઉપર કોઈ જીવ જ ન બચે, સૌ મોક્ષમાં પહોંચી જાય. સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વ ન રહે ! એવું તો કદી બને નહીં. માટે મહાકલ્પ સુધી મોક્ષમાં રહીને જીવ પાછો જરૂર જન્મ લે છે. મહાકલ્પ = ૩૧,૧૦,૪૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ વર્ષ).

આમ ઉપર પ્રમાણે મોક્ષ વિષે જે મત છે. પણ આપણને જેય મત આવકાર્ય છે-લાલદાયક છે. કાયમ માટે મોક્ષ મળે તો આનંદ છે જ પણ અમુક કલ્પ માટે હોય તોય મંજૂર છે. નાની એવી મર્યાદિત રકમ માટે આખે મહિનો નોકરીની મહેનત કરનારા આપણે કલ્પો સુધીનું મોક્ષસુખ કેમ ના ઇચ્છીએ ? જરૂર ઇચ્છીએ અને તે માટે ભર-

પૂર પ્રયત્ન પણ કરીએ. મોક્ષસુખની તુલનામાં, તેના માટે કરવી પડતી મહેનતનું મૂલ્ય નગણ્ય છે. અને જે શુરુસ'તોના સાંનિધ્યમાં રહીએ, તેમના આદેશ અનુસાર ચાલીએ, સદાચારને સ્વભાવ બનાવી દઈએ, જીવનને સાધના બનાવી દઈએ તો 'મોક્ષ માટે આપણે કાંઈ કરી રહ્યા છીએ' તેની ખબરેય નહીં પડે અને મોક્ષ તરફ આગળ વધાતું જશે. અમુક પ્રસ'ગો-પવોએ કરાતાં વ્રત-તપ-ઉપવાસ વગેરે કર્તાપણાના ભાનથી થતાં હોય છે તેથી તેમાં થાક કે કંટાળો આવવાની સંભાવના ખરી, પણ રોજનું નહાવું-ઘાવું, ખાવું પીવું, પૂજાપાઠ વગેરે જે દિન-ચર્યા બનીને સ્વભાવ બની ગયાં છે તેમાં કંટાળો કે થાક નથી અનુભવાતો પણ આનંદ અનુભવાય છે.

સદ્ આચરણ અને અસદ્ આચરણ બંને સ્વભાવ બની શકે છે. સદ્ આચરણમય સ્વભાવ ક્યારે મોક્ષમાં પહોંચાડી દે છે અને અસદ્ આચરણમય સ્વભાવ ક્યારે નરકમાં ઝીંકી દે છે તેની ખબરેય પડતી નથી. આનંદ ટેવમાં રહેલો છે, તો એવી ટેવો કેમ ન પાડીએ કે જે કાયમી આનંદ આપી શકે! ટીંપે ટીંપે સરોવર ભરાય પણ ખરું અને ટીંપે ટીંપે સરોવર ખાલી પણ થઈ જાય. થોડી થોડી સાવધાની રાખવાથી

સંપૂર્ણ કર્મક્ષય કરી શકાય અને થોડી થોડી બેદરકારીથી કર્મનાં પોટલેપોટલાં બંધાઈ જાય !

મુનિ ભગવંતોની કૃપાથી બધાં જ પુણ્ય પવોની યોજના આપણને ક્રમે ક્રમે કલ્યાણ તરફ આગળ વધારવા માટે થઈ છે તેને સાચી રીતે સમજીએ. જ્યારે આવાં પુણ્ય-પવોના આચરણમાં જડતા, પ્રમાદ, સ્વચ્છંદતા, વિપરીતપણું વગેરે પેસીને આપણને આ કલ્યાણની ગર્તામાં ધકેલવા લાગે છે ત્યારે સમયે સમયે તેનાથી સાવધાન કરીને, સાચો માર્ગ ચીંધનારા મહાપુરુષો પણ હાજર હોય છે. તે વખતે અહંકાર, આડોડાઈ, આડંબર, તેજ્જેષ્ઠ, વગેરે છોડીને તેમનો આદેશ માનીએ. તેજણને ટકોર બસ છે.

પુનઃ પુનઃ એ સ્મરણમાં રાખીએ કે જે કરવો હશે તો મનુષ્યજ-મમાં જ મોક્ષ-પ્રાપ્તિનો પ્રયત્ન થઈ શકશે, મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે સદ્ આચરણને સ્વભાવ બનાવવો પડશે, સદ્ આચરણથી તપ વધશે, તપથી બુદ્ધિ સૂક્ષ્મચાહી થતી જશે અને અનુકૂળ પરિ-સ્થિતિનું સર્જન આપોઆપ થતું રહેશે.

મોક્ષ આપનારાં આવાં પવિત્ર પવોના આયોજકોને વંદન હજી અનેક વાર. ●

'ધર્મભેષ', ૩૮, ચંદ્રનગર કોલોની, સરદાર પટેલ હાઈસ્કૂલ પાસે, મણિનગર, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૮